

наступним поясненням «в ході проведення оперативно-розшукових заходів використовуються відео- і аудіозапис, фотозйомка, а також інші технічні засоби».

Спеціальним підрозділам по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ при здійсненні заходів боротьби з організованою злочинністю закон надає право [4]:

- на письмову вимогу керівників відповідних спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю одержувати від банків, а також кредитних, митних, фінансових та інших установ, підприємств, організацій (незалежно від форм власності) інформацію і документи про операції, рахунки, вклади, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб. документи та інформація повинні бути подані негайно, а якщо це неможливо – не пізніше як протягом 10 діб;

- одержувати інформацію з автоматизованих інформаційних і довідкових систем та банків даних, створюваних Верховним Судом України, Генеральною прокуратурою України, антимонопольним комітетом України, Фондом державного майна України, міністерствами, відомствами, іншими державними органами України;

- в разі одержання фактичних даних про організовану злочинну діяльність для їх перевірки витребувати та одержувати від державних органів, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій (незалежно від форм власності) інформацію і документи. Витребувані документи та інформація повинні бути подані негайно або на пізніше як протягом 10 діб.

Отже, одним із завдань оперативної розробки є збирання інформації, яку потребує оперативно-розшукова, слідча та управлінська діяльність органів внутрішніх справ для прийняття рішення щодо запобігання, припинення, розкриття, розслідування злочинів, забезпечення безпеки особи, суспільства та держави.

Список літератури: 1. Словник іншомовних слів. К., 1974. 2. Гобозеров В.Ф. Оперативно-розсыскная информация в системе служебного доказывания // Правоведение. 1978 № 6. 3. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»// Відомості Верховної Ради України. К., 1992. №22. Ст. 303. 4. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 р.// Відомості Верховної Ради України. 1993. №35. Ст.358.

Надійшла до редколегії 27.08.02

А.П. Хряк, В.Т. Васильєв, Є.В. Васильєв

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ ІЗ ОСОБАМИ, ЯКІ УТРИМУЮТЬ ЗАРУЧНИКІВ

Картини, які пов'язані з захопленням заручників, міцно ввійшли до нашого життя, стали повсякденною реальністю.

Найбільше поширення серед них набули випадки захоплення заручників і викрадення людей з метою отримання викупу. При цьому заручниками можуть опинитись як конкретні особи, за яких будуть вимагати викуп, так і кожен громадянин, найчастіше – пасажир автобуса або літака, або відвідувач якоїсь установи. Слід виділити групу так званого ризику,

тобто тих осіб, які в першу чергу можуть опинитись в заручниках. Статистика свідчить, що до таких осіб необхідно віднести власників різноманітних комерційних установ, бізнесменів, фінансистів, інших заможних людей і членів їх сімей, пасажирів авіа- та автотранспорту, а також деякі інші категорії громадян.

Правоохоронними органами України, як правило, виділяються чотири основні типи злочинців, що здійснюють захоплення заручників:

1) «душевно неврівноважені» особи, – параноїки, особи з депресивними порушеннями, особи антисоціальної направленості і особи з неадекватною реакцією;

2) злочинці, «що потрапили в пастку» у процесі здійснення злочину;

3) ув'язнені, що збунтувалися;

4) політичні терористи, які намагаються вирішити соціальні проблеми шляхом насильства або погрози насильством.

Останнім часом органи внутрішніх справ приділяють багато уваги підвищенню своєї готовності до дій при захопленні заручників. Важливо, щоб і кожний громадянин знав, як потрібно себе поводити в ситуаціях, якщо він опиниться в заручниках.

Які ж бувають захоплення заручників та як до них потрібно готуватись? Класифікація захоплення заручників велика й охоплює усі сторони цього злочину. Для нас найбільш істотно знати, хто та при яких обставинах може опинитись потерпілим. Для цього можна виділити захоплення конкретної особи – адресне, яке відбувається у тому випадку, коли злочинець заздалегідь знає, кого він буде захоплювати, які вимоги висувати. Такі захоплення готуються заздалегідь, організатор злочину розробляє план злочину, підбирає собі співучасників, формує злочинну групу, розподіляє ролі, здобуває зброю й інші необхідні для скоєння злочину матеріальні засоби, вивчає спосіб життя майбутнього заручника та вирішує багато інших питань. Після цього здійснюється захоплення жертви, перевезення її до місця утримання або укриття, організація охорони та висуваються вимоги, які необхідно виконати як умову звільнення заручників.

У цих випадках особи, які захопили заручників, планують свою лінію поведінки з заручником, його представниками, співробітниками правоохоронних органів, тривало тримаються її під час переговорів, передбачають різноманітні варіанти розвитку подій та ухилення від відповідальності. Адресні захоплення проводяться, як правило, з метою отримання викупу, повернення боргу, тобто з корисливих спонукань або з помсти, і отримують все більше поширення в останні роки. Так, питома вага захоплень в заручники підприємців, комерсантів, банкірів та членів їх сімей в 1995 р. по СНД складала 6,7%, в 1996 р. – 20%, в 1999-2001 рр. – вже більше 30%.

Друга форма захоплень – безадресне захоплення випадкових осіб відбувається при спонтанних захопленнях, а також у випадках, коли злочинець не знає своєї жертви. Це трапляється при захопленні заручників в літаку, іншому транспортному засобі, при скоєнні іншого злочину і т. ін. В таких випадках, як правило, в заручниках опиняється багато осіб, у тому числі бувають жінки й діти. Попереджувальні заходи, направлені на захист від викрадань або захоплень заручників, зараз необхідно проводити в усіх установах і організаціях, а також з окремими особами. Вказані питан-

ня повинні знайти своє відображення в кризових планах підприємства, в окремих розділах. Звичайно, конкретні пункти плану мають бути складені з урахуванням особливостей підприємства, його співробітників, профілю, напрямку праці та багатьох інших факторів.

Тактика дій особи або осіб, яких захопили, також повинна бути виважена. Будучи заручником, потерпілий повинен не втрачати віру в благополучний результат, емоційно підтримувати самого себе, бути якомога спокійнішим. Для цього потрібно зайняти себе чим-небудь в залежності від обставин, подумки читати вірші, згадувати про минуле, міркувати про майбутнє, якщо є можливість, читати, робити фізичні вправи, і все, що може підтримати психічний і фізичний стан у добрій формі. До всього того, що будуть говорити злочинці, необхідно ставитись критично, не вірити їм просто на слово, в цей же час не показувати вигляду, що є сумніви з приводу сказаного. Якщо з'явилися шанси на втечу та передачу інформації з місця утримування, використати їх можна лише при стопроцентній гарантії на успіх. Невиправданий ризик небезпечний і не потрібний, у злочинця весь час необхідно підтримувати думку про слухняність заручників.

Відпрацьовуючи тактику ведення переговорів зі злочинцями, співробітники правоохоронних органів повинні дотримуватись основних пріоритетів:

1. Збереження життя заручникам.
2. Арешт злочинців.
3. Повернення або збереження майна, власності, матеріальних цінностей.

Ведення переговорів, на перший погляд, не є чимось дуже складним, однак це дуже важливий момент у заходах щодо звільнення заручника. Він потребує спеціальної підготовки по тактиці й методиці їх проведення, особливого мистецтва «переговорщика». Від результатів переговорів залежить подальший хід розвитку подій та проведення спеціальних заходів по звільненню заручника – їх силове або насильницьке вирішення. Переговори, як правило, ведуть заздалегідь підготовлені особи з числа співробітників правоохоронних органів. Така постановка цього питання вже давно практикується в західних країнах й отримала позитивні результати. Таких співробітників слід визначати заздалегідь на добровільній основі і забезпечувати їх спеціальну психологічну підготовку на предмет готовності до ведення переговорів.

Особа, що веде переговори, повинна з'ясувати загальні вимоги злочинців і, по можливості, встановити обставини, які можуть сприяти звільненню заручників. До таких обставин можна віднести встановлення осіб заручників та злочинців, їх кількості, стану їхнього здоров'я, озброєння злочинців і тощо. Ця особа повинна володіти певними якостями, серед яких необхідно виділити:

– вміння спокійно вести діалог зі злочинцями, аргументувати свої доводи й запевняти їх у необхідних рішеннях, не сперечатись зі співрозмовником;

– бути спостережливим, володіти гарною пам'яттю, мати досвід ведення ділових переговорів;

– знати людей, які організують роботу установи (організації) й основні питання, які вони вирішують.

Переговори не можна вести особам, які з якихось причин не викликають довіри у загарбників або мають пряме відношення до подій, що послужили приводом до захоплення заручників.

Переговорщиками можуть бути як чоловіки, так і жінки. У повсякденній діяльності вони повинні бути підготовлені до будь-яких можливих переговорів. Така підготовка полягає у вивченні основ ведення переговорів й можливих варіантів їх розвитку, основ психології поведінки злочинців та заручників, педагогіки й деяких інших питань. Починаючи переговори, необхідно враховувати ту обстановку, яка склалася на даний момент, особистості злочинців і заручників, мотиви захоплення заручників, вимоги загарбників й можливість їх задоволення, час, необхідний для прибуття спеціального підрозділу для здійснення силових дій й деякі інші фактори.

Якщо особи загарбників встановлені, то переговори ведуться з урахуванням тих відомих даних, що їх характеризують, а також з прогнозуванням на підставі цих даних їх поведінки. Таким чином, враховуючи ці та деякі інші обставини, можна сформулювати основні задачі переговорів зі злочинцями:

1. З'ясування вимог злочинців.
2. Встановлення осіб злочинців, їх кількість, озброєність, ступінь агресивності, можливість вести з ними діалог.
3. Встановлення осіб заручників, їх кількість, стан здоров'я, їх психологічний настрій.
4. Визначення місця утримування заручників та розташування злочинців.
5. Потрібно також усіяко зтягувати переговори до прибуття спеціального підрозділу, заспокоювати злочинців, у жодному разі не загострювати обстановку.

Інші задачі можуть бути індивідуальні в кожній конкретній ситуації.

Важливою обставиною в ситуаціях захоплення заручників є їх поведінка під час скоєння злочину. Тут необхідно усвідомити, що злочинці при захопленні не бажають завдати шкоду заручнику, так як їх основна мета – змусити когось виконати їх умови звільнення захоплених осіб. І лише при неправильних діях самих потерпілих або співробітників правоохоронних органів злочинці йдуть на заподіяння шкоди заручникам або їх фізичне усунення.

При відпрацюванні тактики ведення переговорів, особам, що їх проводять, слід враховувати такі чинники:

1. *Їжа.* Не слід давати більше, чим просять злочинці. Якщо не просять воду, безалкогольні напої до їжі – нехай це буде наступним пунктом в переговорах. Слід уникати давати злочинцям алкоголь. Його, як виняток, можна передавати в тому випадку, коли є надійна інформація, що злочинці після отримання алкоголю будуть більш поступливі в переговорах.

2. *Транспорт.* У ряді випадків, особливо, якщо це єдиний засіб мирного продовження інциденту, можна надати злочинцям транспорт, хоча це породжує ще більше проблем, чим вирішує.

3. *Свобода для заручників* завжди повинна бути найважливішим пунктом переговорів. Свобода для злочинців – питання проблематичне, яке потрібно вирішувати в залежності від ситуації. У правоохоронців повинні бути заздалегідь чіткі позиції – в яких випадках в обмін на свободу заручників можна гарантувати свободу злочинців.

4. *Гроші* – одна з вимог, яка зустрічається найчастіше. Це найбільш поширений вид обміну (на заручників), особливо, якщо гроші вручаються, коли злочинці все ще знаходяться під контролем.

5. *Обмін заручників*. Спроба обміняти одних заручників на інших, в складі яких будуть зашифровані співробітники міліції, є хорошою передумовою проведення силових дій. Однак слід враховувати, що рівень напруженості ситуації може різко зростати, якщо заручника обмінюють на мільйонера, оскільки він представляє собою значно більшу небезпеку для злочинця, ніж звичайний заручник. Для злочинця може бути більш престижно вбити працівника правоохоронних органів або представника влади, особливо для антисоціальних осіб, які ненавидять представників влади.

Родичі злочинця не повинні обмінюватись. Частіше саме відсутність підтримки або негативне ставлення родичів вимушують злочинця здатися. При проведенні переговорів необхідно враховувати і використовувати фактор часу. Час може працювати на успіх переговорів з таких причин:

1. Посилюються базові людські потреби в їжі, воді, сні, фізіологічних потребах.

2. Послаблюється почуття тривоги й напруженості.

3. З'являється можливість думати і міркувати більш раціонально й менш емоційно.

4. У заручників збільшується можливість втечі.

5. Дані, зібрані розвідкою, допомагають прийняти більш точне рішення.

6. Розвиваються взаємовідносини і довіра між переговорщиками і злочинцями.

7. Вимоги й очікування злочинців можуть зменшуватись аж до того, що інцидент з часом може бути вичерпано.

Зафіксовані випадки, коли особи, що захопили заручників, просто відпускали їх, нічого замість не вимагаючи.

В той же час «розтягування» переговорів має й ряд негативних моментів. У переговорщиків, співробітників правоохоронних органів, що беруть участь в інциденті, буде зростати втома, що може привести до помилок, послаблення контролю. Вони можуть стати менш об'єктивні. Може з'явитися необґрунтоване бажання завершити інцидент силовим шляхом.

Необхідно вибрати вірний час для контакту, надати злочинцю можливість заспокоїтись і приймати більш розумні рішення.

Таким чином, оцінюючи один із терористичних проявів – захоплення заручників, необхідно відмітити, що фізична, моральна та матеріальна шкода від цього злочину значною мірою залежить від готовності працівників правоохоронних органів до ведення переговорів з особами, які утримують заручників.

Надійшла до редколегії 24.09.02